

Parazitologiya fanidan lug'at

Avtoinvaziya-xo'jayinning invazion kasalliklar qo'zg'atuvchilari bilan o'z-o'zini zararlashi. Bu holat Strongiloidoz, gimenolepidoz, enterobioz, sistiserkoz va boshqa kasalliklarda qayt etiladi.

Adaptatsiya (moslashuv)-organizmlarning evolyutsiya jarayonida turli yashash sharoitlariga moslanishi.

Adoleskariy-bir qancha so'rg'ichlilar (fatsiola, paramfistoma va boshqa) vakillarining invazion (yuqumli) lichinkasi.

Akantella-akantosefalalarning invazion lichinkasi bo'lib, oraliq xo'jayinlari-qo'ng'izlar organizmida rivojlanadi.

Akarisidlar-kanalarni yo'qotuvchi kimyoviy vosita.

Akarologiya-kanalar haqidagi fan.

Amyobiazlar-patogen amyobalar qo'zg'atadigan kasalliklar. Ular odam va uy hayvonlarida (it, cho'chqa) uchraydil.

Amfidlar-kimyoviy sezgi organlari, nematodalar uchraydi.

Anaeroblar-erkin kislorodi kam yoki butunlay yo'q bo'lgan sharoitda yashab, rivojlanuvchi organizmlar.

Anal teshik-to'g'ri ichakning oxirgi qismi, orqa chiqaruv teshigi.

Antigelmintiklar-gelmintlarga qarshi vosita.

Antropozoonozlar-odam va hayvonlar uchun umumiy bo'lgan parazit kasalliklar. Bunda tashuvchilar kasallik qo'zg'atuvchilarini hayvonlardan odamga va aksincha, odamdan hayvonlarga yuqtiradi (masalan: kanalar va hasharotlar turli gelmintoz qo'zg'atuvchilarini, o'lat, leyshmanioz, tayga ensefaliti va boshqalarni yuqtiradi).

Antropozozlar-kasallikning faqat odam organizmida kuzatilishi (masalan: trixomonoz, ichburug', bezgak, vabo va h.k.).

Areal (maydon, makon)-o'simlik va hayvonlarning biror turi, oilasi yoki turkumi tarqalgan geografik hudud.

Biogelmintlar-oraliq xo'jayinlar ishtirokida rivojlanadigan gelmintlar. Bularga barcha tremetodalar, sestodalar, akantosefalalar hamda nematodalar sinflarining bir qancha turlari kiradi.

Biopsiya-diagnostik maqsadda tirik organizm organ yoki to'qimasining bir qismini maxsus moslamalar yordamida olib tekshirish.

Botriya-tasmasimon chuvalchanglarning bosh qismidagi tirqishsimon yopishish organi.

Bulbus-ayrim nematodalar vakillarida qizilo'ngachning yumaloq yoki piyozboshsimon kengaygan qismi.

Gametalar-jinsiy hujayralar; mikrogametalar (erkaklik), makrogametalar (urg'ochilik) bilan qo'shilishi natijasida zigota hosil bo'ladi.

Gametogoniya-jinsiy hujayralar –gametositlar va gametalar hosil bo'lishidan iborat rivojlanish siklining bir qismi.

Gelmint-parazit chuvalchanglar, odam, hayvon va o'simlik kasalliklari qo'zg'atuvchilari.

Gelmintlarvoskopiya-gelmintozlarni diagnostika qilish yoki atrof muhitni, oziq-ovqat mahsulotlarini va oziqalarni sanitar baholash maqsadida tezakdan, qondan, muskul to'qimalaridan, konyunktiva suyuqligidan, hayvon terisi va teridagi yaralardan olingan surtmalarda hamda atrof-muhitda gelmint lichinkalarini topish usuli.

Gelmintologiya-parazit chuvalchanglar (gelmintlar) va ular qo'zg'atadigan kasalliklar haqidagi fan.

Gelmintoovoskopiya-gelmintozlarni diagnostika qilish maqsadida tezakdan, siydikdan, anal teshigi atrofidan olingan surtmada, qonda, oshqozon ichidagi oziqada gelmint tuxumlarini topish usuli.

Gelmintoskopiya-tekshirilayotgan namunada jinsiy voyaga yetgan va yosh gelmintlar yoki ularning qismlarini topish uchun qo'llaniladigan usul.

Gemolimfa-qonning tana suyuqligi bilan qo'shib ketishi, bo'g'imyoqlilarda uchraydi.

Geogelmintlar-oraliq xo'jayin ishtirokisiz rivojlanadigan gelmintlar.

Germafrodit-bir organizmda ham erkaklik va ham urg'ochilik jinsiy organlarining bo'lishi.

Giperparazitizm-bir parazit organizmning boshqa parazit tanasida tekinox'rlik qilishi. Masalan: *Heterakis gallinarum* nematodasining tuxumlarida bir hujayralilardan - xivchinlilar vakili-*Histomonas meliagridis* parazitlik qiladi.

Gipoderma-lipid qavat, to'garak chuvalchaglarning kutikulasi ostida bo'ladi.

Devastasiya-odam, hayvon va o'simliklarda uchraydigan infeksion va invazion kasalliklarning qo'zg'atuvchilarini rivojlanishini barcha bosqichlarida mexanik, fizik, kimyoviy va biologik usullar bilan yo'qotishga qaratilgan tadbirlar majmuasi. Ushbu tushuncha birinchi marotaba akad. K.I. Skryabin tomonidan 1944 yilda fanga kiritilgan.

Diapauza-hayvonlarda rivojlanish davrining vaqtinchalik fiziologik to'xtashi. Tashqi muhitning noqulay sharoitlari bilan bog'liq.

Dimorfizm-bir turga mansub bo'lgan organizmlarda morfo-fiziologik belgilari bilan bir-biridan keskin farq qiladigan shakllarning mavjud bo'lishi. Jinsiy dimorfizm hayvonlar orasida keng tarqalgan.

Zoonozlar-ayrim guruh parazitlar faqat hayvonlarda parazitlik qiladi va ular keltirib chiqaradigan kasalliklar zoonozlar deb ataladi (masalan: qushladagi bezgak kasalligi).

Zooparazitologiya-hayvonot dunyosiga mansub parazitlar haqidagi fan.

Izogametalar-sodda bir hujayrali hayvonlarning morfologik jihatdan bir-biridan farq qilmaydigan jinsiy shakllari.

Imago- yetuk degan ma'noni bildiradi. Masalan6 kana va hasharotlar rivojlanishida jinsiy voyaga yetgan bosqichi.

Immunitet- organizmni yuqumli kasalliklardan tozalash faoliyati.

Insektisidlar-zararli hasharotlarga qarshi kimyoviy kurash vositasi.

Kinetosoma-harakatlantiruvchi tana deyiladi, xivchinlilarda uchraydi, xivchinning kalta bazal tanachasi.

Kommensalizm-simbioz turlaridan biri bo'lib, bunda har xil turga mansub organizmlar biri (kommensal) ikkinchisiga zarar keltirmay yashaydi. Masalan: ba'zi baliqlar goloturiyalardan boshpana sifatida foydalanishadi.

Konkurensiya-ozuqa resurslari yoki hayot maskanlarida sodir bo'ladigan ziddiyat, raqobat, musobaqa, bir yoki bir nechta turlarning vakillari orasidagi antogonistik munosabatlar. Hayot uchun kurashning bir shakli hisoblanadi.

Koratsidiy-tasmasimonlar turkumga mansub sestodalar tuxumlari ichida shakllangan embrion.

Kosmopolit-yer yuzining hayot mavjud bo'lgan katta qismida uchraydigan o'simlik va hayvonlar turi yoki boshqa toksonlari. Kosmopolit hayvonlarga nematodalar, suvaraklar va boshqalarni ko'rsatish mumkin.

Kutikula-xitinli modda bo'lib, yarim o'tkazuvchan xususiyatga ega, himoya vazifasini bajaradi. Bo'g'imoyoqlilar, to'garak chuvalchaglar va boshqalarni tanasi kutikula bilan qoplangan.

Marita-trematodalarning jinsiy voyaga yetgan shakli, asosiy xo'jayin organizmida parazitlik qiladi.

Mezoderma- embrionning o'rta qavat varag'i.

Metamorfoz- shakl o'zgarishi, hayvonlarda lichinkaning voyaga yetgan individ (imago) ga aylanishiga qadar yuz beradigan o'zgarishlar.

Metaserkariy-trematodalar rivojlanishida invazion bosqich, qo'shimcha xo'jayin organizmida rivojlanadi.

Miksotsel-aralash tana bo'shliq, bo'g'imoyoqlilar tana bo'shlig'i miksotseldan iborat.

Miratsidiy-trematodalar rivojlanishidagi birinchi lichinkalik bosqichi. Sirtqi tomondan kiprikchalar bilan qoplangan.

Morfologiya - tananing tashqi hamda ichki tuzilishini o'rgatadi.

Mutualizm-simbioz yashash shakllaridan biri, unda birga yashayotgan organizmlardan biri ikkinchisi uchun qandaydir foyda keltiradi.

Nimfa-kanalarning lichinkalik bosqichidan keyingi rivojlanish bosqichi, jinsiy voyaga yetgan bosqichdan oldin keladi.

Ommatidiy- mayda ko'zchalar, bo'g'imoyoqlilarda uchraydi.

Onkosfera-zanjirsimonlar turkimiga mansub sestodalar lichinkasi. Onkosfera yumaloq shaklda bo'lib, oltita ilmoqqa va embriofor po'stga ega.

Ontogenez-organizmning individual rivojlanishi. Bunga organizmning paydo bo'lishidan, hayotining oxirigacha ketma-ket yuz beradigan morfologik, fiziologik va biokimyoviy o'zgarishlar majmui kiradi.

Ostiy- teshik, yurakning klapanli teshiklari. Bo'g'imoyoqlilarda uchraydi.

Parazit-boshqa tur individlar hisobiga yashovchi organizm bo'lib, xo'jayinining tana yuzasida yoki ichki organlarida vaqtincha yoki doimiy yashaydi va xo'jayin shirasi, to'qimalari yoki hazm bo'lgan oziqlari bilan oziqlanadi.

Patologiya-pathos-kasallik, logos-fan organizmning kasallik davrini o'rganadi.

Partenogenez - urg'ochi hasharotlarning erkagi bilan qo'shilmay, otalanmasdan ko'payishi.

Pedogenez - lichinkalik davrida ko'payish, hasharotlarda uchraydi.

Pellikula-xo'jayinining ichki organellalarini tashqi muhitdan ajratib turuvchi po'stloq.

Postembrional - tuxumdan chiqqandan keyingi rivojlanish.

Proglottida- bo'g'im, tasmasimon chuvalchanglar tanasining alohiha bo'g'imi.

Psevdopodiyalar-ba'zi sodda bir hujayrali hayvonlarning harakatlanishlari uchun xizmat qiladigan vaqtinchalik sitoplazmatik bo'rtmalar.

Rediy-oraliq xo'jayin tanasida rivojlanuvchi so'rg'ichlilarning lichinkali bosqichi.

Serkariy-trematodalarining rivojlanishidagi lichinkalik shakli. Oraliq xo'jayin-mollyuska organizmida sporosistalardan shakllanadi.

Serki-hasharotlar qorinchasi oxirgi bo'limi o'simtasi. Serki sezish organi vazifasini bajaradi.

Simbioz-ikki va undan ortiq turlarning hamxona va o'zaro manfaatdorlikda yashashi. Bu munosabatlar asosida ijarada yashovchanlik (*sinoykiya*) va ozuqaviy bog'lanish (*kommensalizm*) yotadi.

Sinoykiya-bir hayvon ikkinchi hayvon organizmidan unga hech qanday zarar yetkazmasdan yashash makoni, ya'ni ijara sifatida foydalanadi. Ko'pchilik mayda hayvonlar (baliqchalar, mayda dengiz qisqichbaqasimonlari, olegoxetlar) mollyuskalarning mantiya bo'shlig'idan yashash makoni sifatida foydalanadilar.

Sirrus-trematodalar va sestodalarning jinsiy qo'shilish organi. Sirrus urug' yo'lining oxirgi qismi.

Sista-ko'pchilik bir hujayrali hayvonlarning yashash shakli. Vaqtincha qalin qobiq bilan o'ralib, noqulay sharoitdan omon qoladi. Parazit turlar tashqi muhitda sista shaklida saqlanib bir xo'jayindan ikkinchisiga o'tadi.

Sistiserkoid-zanjirsimon sestodalarning lichinkalik shakllaridan biri.

Sitoplazma-hujayra yadrosidan boshqa asosiy tarkibiy qismi. Sitoplazmada oqsil, hujayra nafas olishi, yog' va uglevod almashinuvining asosiy jarayonlari amalga oshadi.

Sitostom-ko'pchilik sodda bir hujayrali hayvonlar pellikulasidagi teshik, unda oziqa vakuolasi paydo bo'lib, oziqaning yutilishi amalga oshadi.

Skoleks-tasmasimon chuvalchanglarning boshchasi, unda yopishish organlari (so'rg'ichlar, xartumlar, ilmoqlar) joylashgan bo'ladi.

Spikulalar-nematodalar erkaklari tanasining orqa uchidagi kutikulyar tuzilma. Maxsus muskullar yordamida kloakadan tashqariga chiqariladi va tortib joyiga qaytadan kiritiladi. Ular juftlashish vaqtida urg'ochilarni ushlab turish, qinni ochish vazifalarini bajaradi. Undan tashqari o'ziga xos kanal hosil qilib, u orqali sperma oqib o'tishini ta'minlaydi.

Statotsist- muvozanatni saqlash organi.

Stilet- sanchib so'ruvchi organ, nematodalarda uchraydi.

Strobila- sestodalarda alohida bo'g'imlar (proglottidalar) yig'indisi.

So'rg'ich-gelmintlar va bo'g'imoyoqlilarda xo'jayin to'qimalariga yopishish organi.

Taksis-qo'zg'atuvchining ta'siriga organizmning ma'lum harakat bilan qaytaradigan javob reaksiyasi.

Tegument-kipriksiz epiteliy, trematoda (marita, sporosista, rediy, serkariy) va sestodalarning tashqi qoplamasi, o'zida sitoplazmatik hosilaga ega bo'lib, tashqi yadrosiz sinsitiya va ichki qisimdan iborat.

Fagotsitoz- oziq moddalarning hujayra ichiga tortib olinib, hazm qilinishi.

Farinks-trematodalarda tomoq muskulli organ, u og'iz so'rg'ichi tubi va qizilo'ngach o'rtasida joylashgan. Nematodalarda-og'iz teshigidan to o'rta ichakgacha bo'lgan oldingi ichak.

Fauna-hayvonot olami, ma'lum hudud va akvatoriyada yashovchi hayvonlar dunyosi.

Filogenez (filogeniya)-tirik organizmlar hamda ular taksonomik guruhlar (olam, tip (bo'lim), sinf, tur, turkum, oila, avlod va turlari)ning tarixiy taraqqiyoti.

Finna-suyuqlik bilan to'lgan pufak, tasmasimon chuvalchaglarning yuqumli davri hisoblanadi.

Fumigatsiya—zararli organizmlarni (pazrazitlarni, oraliq xo'jayinlarni, tarqatuvchilarni, kemiruvchilarni) yo'qotish usuli, bunda gazsinom moddalar (xlor, xlorpirkin, oltingurgurt angidrid va boshqalar) tutashidan foydalaniladi.

Xemotaksis-parazit fe'l-atvoriga kimyoviy omillarning ta'siri. Xemotaksis parazitlar hayotida muhim ro'l o'ynaydi. Uning asosida parazitosenozlar yaratiladi.

Xitin-murakkab azotli birikma, pishiq va turli kimyoviy ta'sirlarga chidamli.

Shizogoniya-sporalilarga va ba'zi suvo'tlariga xos jinssiz ko'payish tipi. Shizogoniya bir necha avlodda qaytarilgandan so'ng yana jinsiy jarayon sodir bo'ladi.

Evolutsiya-tirik organizmlarning tarixiy o'zgarishi. «Evolutsiya» termini filogenez terminining sinonimi sifatida ham qo'llaniladi.

Ektoderma-embrionning tashqi qavat varag'i.

Ektoparazitlar-xo'jayin organizmi tashqi yuzasida yashovchi parazitlar.

Embrion (murtak, pusht)-dastlabki taraqqiyot bosqichidagi hayvon organizmi.

Embriologiya-embrion(murtak, pusht)ning hosil bo'lishi va rivojlanishi qonuniyatlarini o'rganuvchi fan tarmog'i. Odam va hayvonlar embriologiyasi hamda o'simliklar embriologiyasi farqlanadi.

Endoderma- embrionning ichki qavat varag'i

Endoparazitlar-xo'jayinning ichki organlari va to'qimalarida yashovchi parazitlar.

Entomologiya-(yunoncha - entomon - hasharot, logos - fan) hasharotlarni o'rganuvchi fan.

Etologiya-hayvonlarning hatti-harakatini o'rganadigan biologiyaning bir bo'limi.